

The Scientific Journal in Jurisprudence and Bases of Islamic law The ۱۵ rd.

Year/NO: ۱ Spring ۲۰۲۲

بررسی اصول حقوق مصرف، رقابت و مالکیت فکری در حقوق اسلامی و اتحادیه اروپا

یحیی میرزامحمدی قراخانلو^۱ اباست پورمحمد^۲ ناصر مسعودی^۳
مصطفی نوراللهی^۴

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۰/۳۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۳/۲۶

چکیده

با بررسی حقوق رقابت اتحادیه اروپایی که بر مواد ۱۰۱ تا ۱۰۲ معاهده اروپایی مبتنی می‌باشد حقوق بهره برداری یک بنگاه اقتصادی از قدرت بازار با استفاده از راههای نامناسب تحصیل یا حفظ بازار را در صورتی که دارای موقعیت مسلط یا منجر به سوء استفاده گشته و موجب اخلال در رقابت سالم گردد، مرتکب عمل ضد رقابتی دانسته و سوء استفاده از موقعیت مسلط را به موجب ماده ۸۲ معاهده ممنوع دانسته است. قیمت گذاری محصولات و خدمات از ابزارهای اساسی رقابت و یکی از شروط لازم برای یک بازار رقابتی، حق تعیین قیمت به صورت آزادانه برای بنگاه‌ها است. تمام انحصارهای قانونی از جمله انحصار ناشی از حقوق مالکیت فکری از دیدگاه حقوق رقابت ممکن است در مواردی از موانع ورود به بازار و با ایجاد اختلال در بازار گردد. مفاد قاعده نهی از ایجاد ضرر، نفی حکم به لسان نفی موضوع و یا حکم حکومتی باشد. در حقوق اسلامی قاعده لاضرر، موضوع عدم اسراف در خصوص حقوق رقابت و مالکیت فکری صادق است ولی نمی‌توان به استناد این قاعده اثبات حکم کرد؛ اما اگر مفاد آن نهی از ضرر و یا حکم حکومتی باشد می‌توان برای ممانعت از انحصار قانون وضع کرد، زیرا حاکم می‌تواند مانع انحصاری شود که موجب ضرر می‌شود. این مقاله در صدد است به روش توصیفی-تحلیلی به بررسی اصول حقوق مصرف، رقابت و مالکیت فکری در حقوق اسلامی و اتحادیه اروپا بپردازد.

کلمات کلیدی: رقابت، مالکیت فکری، مصرف، اروپا، اسلام.

۱. دانشجوی دکترای حقوق خصوصی، واحد مراغه، دانشگاه آزاد اسلامی، مراغه، ایران
y_mirzamohammadi@yahoo.com

۲. استادیار گروه حقوق، واحد مراغه، دانشگاه آزاد اسلامی، مراغه، ایران. (نویسنده
مسئول)
dr.abasat.pourmohammad@gmail.com

۳. استادیار گروه حقوق، واحد مراغه، دانشگاه آزاد اسلامی، مراغه، ایران.
masoudi.naser@yahoo.com

۴. استادیار گروه حقوق، دانشگاه خاتم، تهران، ایران.

۱- مقدمه

رقابت در نقطه مقابل انحصار قرار دارد که هدف تصمیم گیران، تقویت جنبه‌های مختلف آن جهت رونق هر چه بیشتر بازار و تأمین بهتر حقوق مصرف کنندگان است. سیاست مبتنی بر رقابت کامل در بازار بهترین شکل حمایت از مصرف کننده در سراسر جهان است. در نبود رقابت، مصرف کننده نمی تواند خواسته های خود را به وسیله انتخاب میان کالا و خدمات رقابتی اعلام نماید. (باباپور، ۱۳۹۰، ص ۱۸۰)

اصطلاح مالکیت فکری معادل **intellectual property** است. **property** در زبان انگلیسی، هم به معنای «حق مالکیت» و «تصرف» و هم به معنی «مال» و «شیء» که مالکیت به آن تعلق می گیرد به کار می رود. کلمه **intellectual** نیز وصفی است و با به کارگیری این توانایی دلالت می کند. بطور خلاصه میتوان گفت اصطلاح **intellectual property** دارای سه کاربرد با گستره ی متفاوت است:

۱- کاربرد با گستره بسیار خاص که فقط شامل مالکیت ادبی و هنری می شود.

۲- کاربرد با گستره خاصی که شامل مالکیت بر امور فکری و اطلاعات می شود.

۳- کاربرد با گستره عام که شامل مالکیت بر همه امور غیرمادی دارای ارزش اقتصادی می شود.

از طرفی حقوق مالکیت فکری دسته متنوعی از حقوق است که کاربرد افکار و اطلاعات دارای ارزش اقتصادی را حمایت می کند. (حکمت نیا، ۱۳۸۷، ص ۲۹)

۲- پیشینه تاریخی حقوق رقابت و مالکیت فکری در حقوق اسلامی و اتحادیه اروپا

مطالعه تطبیقی در حوزه مالکیت فکری و وضعیت مسلط اقتصادی و سوء استفاده از آن را بین حقوق اسلامی و اتحادیه اروپا، با توجه به نوپا بودن این رشته و ضعف منابع و قدمت آن انجام این مهم را بسی دشوار ساخته است. چرا که اولاً ریشه حقوق رقابت مدرن در ایالات متحده قرار دارد که نخستین قانون رقابت را در سال ۱۸۹۰ وضع نموده است یعنی نزدیک به یک قرن و ربع، حقوق رقابت ایالات متحده آمریکا عملاً در امور اقتصادی و قوانین مدنی و کیفری آن جا باز کرده و یکی از عوامل شکوفایی و قدرت اقتصادی آمریکا را میتوان در اجراء مناسب همین قوانین و به روز رسانی آن جستجو نمود. در قرون وسطی قواعد خاصی برای رقابت لازم به نظر نمی رسید چرا که پیشه وران و اتحادیه های صنفی نظامی سخت و آیین یک جانبه ای داشتند از سوی دیگر تولید کالاها با توجه به نیازهای هر منطقه انجام می گرفت. در چنین شرایطی رقابت آزاد مطرح نبود. با رشد صنعتی و صنعتی شدن اقتصاد، آزادی تجارت رونق گرفت. حمایت بین المللی از رقباء و مصرف کنندگان در برابر رقابت های غیر منصفانه در سال ۱۹۰۰ به موجب اصلاحیه کنوانسیون پاریس در کنفرانس دیپلماتیک بروکسل با درج ماده ۱۰ مکرر در کنوانسیون مذکور به رسمیت شناخته شد. ماده مذکور کلیه کشورهای عضو را مکلف به حمایت از اتباع یکدیگر در برابر رقابت های غیر منصفانه دانسته است. (لطفی، ۱۳۸۰، ص ۱۱۰)

علاوه بر این در دستورات دین مبین اسلام به رعایت حقوق مصرف کننده توجه ویژه شده است. پیامبر اسلام با قانونی تحت عنوان ممنوعیت غش در معامله عملاً حقوقی را برای حمایت از مصرف کننده وضع فرموده بودند. با وجود اصول فقه اسلامی در زمینه شبکه توزیع و تولید کالا، به دلیل آنکه در قرون گذشته فقها با مسائل نظام های جدید اقتصادی امروز مواجهه نبوده اند و

جامعه بشری در این زمینه با مسایل محدودتری مواجه بوده است. بنابراین روی این قضیه کارهای زیادی به خصوص در حوزه های عملی صورت نگرفته است. (خزایی، ۱۳۸۹، ص ۸)

۳- تأثیر قواعد حقوق مالکیت فکری بر حقوق رقابت

حقوق رقابت و حقوق مالکیت فکری دو ابزاری هستند که برای رفع کاستی های بازار به وجود آمده اند؛ ولی نکته قابل توجه در بررسی اهداف و برنامه های آنها تعارض بین این دو نوع حقوق است. در واقع هدف یکی است ولی ابزار متفاوت است، تضاد بین هدف حقوق رقابت و حقوق مالکیت فکری، ظاهری است که با نگاه عمیق تر از بین می رود. (حبیبی؛ میرشمسی، ۱۳۹۰، ص ۳۱)

سیاست های حقوق رقابت بر این فلسفه استوار است که با ایجاد فضای رقابتی و محیطی مناسب برای رقابت بین فعالان اقتصادی با پایین آوردن قیمت محصولات و خدمات و افزایش کیفیت آنها بیشترین نفع را برای مصرف کننده به دنبال دارند. در حالی که سیاست های حقوق مالکیت فکری، ایجاد رفاه برای مصرف کننده را در افزایش فنون و ابداعات می دانند چرا که محصولات و خدمات، با هزینه کمتر و با کیفیت بهتر ناشی از ابداعات به دست مصرف کننده می رساند. بنابراین، نفع آنها بیشتر تأمین می شود و این نفع را در ایجاد انحصار می بینند. سیاستگذاران با عنایت به تأثیر هر کدام از این حقوق بر رشد و توسعه، در صدد همکاری و هماهنگی این دو سیاست به ظاهر متعارض با یکدیگر هستند. (باقری؛ عباسی، ۱۳۹۱، صص ۶۱).

۴- مبانی مالکیت فکری در حقوق اسلامی

۴-۱- قاعده لاضرر

در حقوق اسلامی برای قاعده لاضرر که برگرفته شده از حدیث نبوی «لاضرر و لاضرار فی الاسلام» می باشد و «بررسی موارد استعمال واژه های ضرر و ضرار در منابع اسلامی نشان می دهد که «ضرر» شامل کلیه خسارات و زیان های وارد بر دیگری است، ولی «ضرار» مربوط به مواردی است که شخص با استفاده از یک حق یا جواز شرعی به دیگری زیان وارد سازد که در اصطلاح امروزی از چنین مواردی به «سوء استفاده از حق» تعبیر می شود.» (محقق داماد، ۱۳۸۸، ص ۱۴۱)

آزادی کسب و پیشه و آزادی رقابت جزء قواعد اساسی حقوق اسلام می باشد. براساس احادیث اسلامی، در بازار اسلامی تجار نبایستی موجب زیان افراد دیگر اعم از خریدار و رقبای آنان شده و یا با تبانی و توافق های پنهانی باعث کمبود کالا در بازار یا گرانی قیمت آن گردند. (سماواتی، ۱۳۷۴، ص ۱۵۹)

۴-۲- قاعده اعمال حکومتی

عده ای از فقهاء معاصر با توسعه دادن در مبنای ولایت فقیه بیان می دارند که امام (ع) اختیار انجام اعمالی که برای مصلحت مسلمین باشد اعم از نرخ گذاریها با امور صنعت و انحصار تجاری یا غیر اینها را داراست و او می تواند به هر نحو که صلاح می داند در این موارد اعمال حاکمیت نماید. همین اختیار برای حاکم مسلمین نیز وجود دارد. بنابراین ولی فقیه با استفاده از اختیارات حکومتی خویش حق مداخله در امور صنعت و تجارت را دارا بوده و لذا کنترل بازار و اعمال ضوابط بر آزادی تجارت و تنظیم رقابت در بازار در محدوده اختیارات وی می باشد. (حسن زاده، ۱۳۷۴، ص ۲۷)

۵- مبانی مالکیت فکری در اتحادیه اروپا

یکی از مبانی اصل رقابت آزاد، اصل آزادی تجارت می باشد. مقصود از اصل آزادی تجارت این است که «هر شخصی آزاد است به معامله، شغل، هنر یا پیشه دلخواه خود بپردازد» (قدک و همکاران، ۱۳۸۳، صص ۱-۲۵)

اصل آزادی رقابت که نتیجه مستقیم اصل آزادی تجارت می باشد به این معناست که هر تاجری حق دارد از کلیه وسیله هایی که به نظر او بهترین هستند برای جذب مشتری استفاده نماید. امروزه از اصل آزادی صنعت و تجارت تحت عنوان آزادی بهره برداری از بنگاه اقتصادی نام می برند. اصل آزادی بهره برداری از بنگاه یا به عبارتی همان اصل آزادی تجارت یک اصل مطلق نیست که بنگاه را مطلقاً آزاد فرض نماید، بلکه باید یک حالت تعادل بین آزادی اقتصادی و حفظ منافع بیگانه وجود داشته باشد. این حالت تعادل را حقوق رقابت ایجاد می نماید. (قدک و همکاران، ص ۱-۲۵)

۶- مکاتب مطروحه در حوزه حقوق رقابت و مالکیت فکری

عمده ترین مکانی که در حوزه حقوق رقابت به بیان دیدگاه و نظر پرداخته اند مکاتب حقوقی شیکاگو، هاروارد و کلاسیک می باشند که ذیلاً به بیان آنها می پردازیم.

۶-۱- مکتب هاروارد

مکتب هاروارد در سالهای ۱۹۵۰ تا ۱۹۷۰ رواج بیشتری داشت، بنابر دیدگاههای طرفداران این مکتب، به منظور حفظ رقابت و جلوگیری از انحصار در بازار سیاستهای کنترلی وجود داشته و به عبارتی قانونگذار باید دخالت نموده و با تدوین قواعد و مقررات، حدود و ثغور رقابت آزاد را بیان کرده و از تشکیل نهادهای غیر رقابتی جلوگیری نماید. (شکوهی، ۱۳۸۱، ص ۳)

۶-۲- مکتب شیکاگو

بنابر تفکر طرفداران مکتب شیکاگو، کنترل بر بازار را باید به خود تجار سپرد. نظام بازار آزاد حتی اگر منجر به انحصار گردد بهترین نتیجه را می دهد. به موجب این نظریه، بنگاههایی که کار آمدی بیشتری دارند در بازار حاکم خواهند شد. (سماواتی، ۱۳۷۴، ص ۹۴)

«عمده عقاید طرفداران مکتب شیکاگو عبارت است از:

۱- کارایی کالا می بایستی تنها هدف تمامی حقوق تجارت باشد و به تبع آن باید کلیه حقوقهای دیگر (به غیر از حقوق اساسی) چنین هدفی را دنبال کنند.

۲- کارایی می بایستی در یک مفهوم منفی مورد ارزیابی واقع شود. به این معنا که قانون صرفاً باید آنچه را که فاقد کارایی است خلاف بداند، بنابراین محدودیت ناشی از قانون باید کالاهایی را که کارایی ندارد ممنوع کند و ...» (همان، ص ۹۴)

۶-۳- مکتب کلاسیک

این مکتب دولت را بهترین مرجع در کنترل انحصارات می داند چرا که دولت برای کنترل انحصارات از بیشترین قدرت برخوردار می باشد. آدام اسمیت بنیانگذار این مکتب و طرفدارانش موافق دولتی بودن انحصارات و خصوصی بودن تمامی فعالیت های غیر انحصاری می باشند. از دیدگاه آنان دولت در رابطه با بخش های کوچک که بخش خصوصی مالک آن بوده حق مداخله ندارد و باید تنها انحصارات را اداره نماید. (معاونت برنامه ریزی و بررسی های اقتصادی وزارت بازرگانی، ۱۳۸۴، صص ۷۴-۷۵)

۷- اصول حقوق رقابت

عمده ترین هدف حقوق رقابت مبارزه با انحصار و پیشگیری از ایجاد موقعیت های انحصاری می باشد، لذا حقوق رقابت عمدتاً به بررسی ممنوعیت توافق مغایر رقابت و سوء استفاده از موقعیت برتر اقتصادی پرداخته است.

۷-۱- ممنوعیت توافق مغایر رقابت

از جمله اعمال ممنوعه در حقوق رقابت، توافقات مغایر رقابت می باشند. توافق میان بنگاهها ممکنست راجع به فعالیتهای بنگاه بوده و در شکل سازش مطرح گردد و با اینکه منجر به ادغام و تمرکز گردد.

۷-۲- سازش

مقصود از سازش هر گونه قرارداد، توافق و یا تفاهمی است که بین دو یا چند بنگاه اتخاذ می گردد. اعم از اینکه توافق به شکل کتبی با شفاهی صورت گرفته باشد، حتی گفته شده چنانچه توافق صرفاً جنبه اخلاقی داشته و متکی به حسن نیت طرف های توافق بوده اگر چه هیچگونه اثر لازم آور قانونی نداشته باشد باز هم در زمره توافق های ممنوع قرار می گیرد. (شکوهی، ۱۳۸۱، ص ۱۵)

۷-۳- توافق

در معاهده اتحادیه اروپا (رژم) ماده ۸۱ به بحث ممنوعیت سازش ها پرداخته است. مطابق بند یک این ماده: «موارد ذیل به دلیل آنکه مغایر با ایجاد بازار مشترک می باشند ممنوع خواهند بود؛ تمامی توافق های بین موسسه های تجاری، تصمیم های اتحادیه های صنفی و فعالیت های دسته جمعی و همسویی که به شرح مذکور در موارد زیر می توانند تجارت بین کشورهای عضو را تحت تأثیر قرار داده و دارای هدف یا اثر ممانعت کننده، محدود کننده یا مخرب در رقابت در داخل بازار مشترک باشند.» (معاهده اتحادیه اروپا (رژم) ماده ۸۱)

۸- موضوعات مورد حمایت در نظام حقوق مالکیت فکری در اتحادیه اروپا

بنابر کنوانسیون مؤسس سازمان جهانی مالکیت معنوی (وایپو) امضاء شده به تاریخ ۱۴ جولای ۱۹۶۷ برابر با ۲۴ تیر ۱۳۴۶، که دولت جمهوری اسلامی ایران در مورخ ۱۳۸۰/۷/۴ آن را تصویب نموده و به آن پیوسته است، «مالکیت معنوی شامل حقوق مرتبط با موارد زیر خواهد بود:

- آثار ادبی، هنری، علمی

- نمایش های هنرمندان بازیگر، صدای ضبط شده، برنامه های رادیویی

- اختراعات در کلیه زمینه های فعالیتهای انسان.

- کشفیات علمی

- طراحی های صنعتی

- علایم تجاری، علایم خدماتی، نامهای تجاری و عناوین

- حمایت در برابر رقابت نامطلوب

- و سایر حقوقی که ناشی از فعالیتهای معنوی در قلمرو صنعتی، علمی، ادبی و هنری می باشد.» (بند ۸ ماده ۲ کنوانسیون موسسه وایپو)

به طور کلی حقوق مالکیت فکری به دو شاخه عمده تقسیم می گردد:

۱- حقوق مالکیت ادبی هنری و حقوق مرتبط

۲- حقوق مالکیت صنعتی (فردوسی و همکاران، ۱۳۸۴، صص ۴۱۳-۴۵۰)

۹- موارد تعامل حقوق رقابت با حقوق مالکیت فکری

قراردادهای حوزه مالکیت فکری از حیث اثر، به سه دسته کلی تقسیم می‌شوند: دسته اول) قراردادهای واگذاری که در آن، تمام حقوق صاحب اموال فکری به منتقل الیه واگذار می‌گردد؛ دسته دوم) قراردادهای مدیریت جمعی و ائتلاف فناوری که در آن، صاحبان مختلف اموال فکری، حقوق خود را در یک نهاد واحد، جمع می‌کنند تا متقاضیان استفاده از آن فناوری بتوانند بجای مراجعه به صاحبان مختلف اموال فکری، تنها به یک نهاد مراجعه کنند و با او قرارداد ببندند. (Bently and Sherman, ۲۰۰۴, p۲۶۷) و دسته سوم) قراردادهای پروانه بهره برداری یا لیسانس که در آن، مالکیت عین برای پدیدآورنده و مبتکر باقی می‌ماند و حق بهره برداری از منابع مال فکری به طرف قرارداد واگذار می‌شود. این نوع قراردادها رایج ترین نوع قرارداد در حوزه مالکیت فکری بوده و در کشور ما نیز بسیار شیوع دارند و اکثر شروط محدودکننده و ضد رقابتی در این دسته قراردادها درج می‌شوند. حقوق رقابت به طور کامل کلیه شروط محدودکننده مندرج در قراردادهای لیسانس را از درجه اعتبار ساقط نمی‌نماید و در مقام تعامل با آن، برخی از این شروط را مشمول معافیت‌های کلی یا موردی (انفرادی) قرار داده است. (Arezzo, ۲۰۱۰, pp۱-۳)

۱۰- جایگاه حقوق مالکیت فکری در اتحادیه اروپا

حقوق اتحادیه اروپا در قبال حقوق مالکیت فکری رژیم خاصی و ویژه ایجاد نکرده است، هر چند در «قراردادهای مجوز بهره برداری» و در بحث تبعیض قیمتی به دلیل ماهیت این نوع قراردادها، بیان شد در بسیاری از موارد، شروط مندرج در بند «ج» ماده ۱۰۲ معاهده لیسبون محقق نمی‌شود، اگر واقعاً این شروط محقق شود یعنی معامله یکسان، ولی شروط متفاوتی تحمیل شود، باید مقررات حقوق رقابت را مقدم شمرد زیرا مقرره ایی مبنی بر معافیت حقوق مالکیت فکری از اعمال مقررات رقابتی وجود ندارد. در مواردی که تبعیض قیمتی در محصولات مشمول حقوق مالکیت فکری یعنی کالای مادی انجام می‌گیرد، نیز باید قائل به اعمال مقررات رقابتی شد. از همه مهم تر اینکه کمیسیون و دادگاهها قائل به این امر هستند که بین حقوق مالکیت فکری و سایر اموال، تفاوت وجود ندارد و نمی‌توان سیاست رقابتی جداگانه ای اتخاذ کرد. (ibid, p۴)

۱۱- قانون رقابت در حقوق اسلامی

تنها قانونی که در ایران به بحث رقابت پرداخته قانون اصلاح موادی از قانون چهارم توسعه اقتصادی - اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران و اجرای سیاست های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی مصوب ۱۳۸۷ است. البته به موجب ماده واحد قانون اصلاح موادی از قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۸۹/۱۲/۱۱ مجلس عنوان قانون مذکور به قانون اجرای سیاست های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی تغییر یافته است.

در بند ۱۱ ماده یک این قانون در تعریف رقابت آمده است که «وضعیتی در بازار که در آن تعدادی تولید کننده خریدار و فروشنده مستقل برای تولید خرید یا فروش کالا یا خدمت فعالیت می‌کنند. به طوری که هیچ یک از تولید کنندگان، خریداران و فروشندگان قدرت تعیین قیمت را در بازار نداشته باشند یا برای ورود بنگاه ها به بازار یا خروج از آن محدودیتی وجود نداشته باشد.» (صادقی مقدم؛ غفاری فارسانی، ۱۳۹۰، ص ۱۱۵)

۱۲- توافقات پیوندی و حقوق رقابت در اتحادیه اروپا

در اتحادیه اروپا مطابق ماده ۸۱، توافقات خود به خود باطل هستند. بدین معنا که بطلان آنها نیازمند رسیدگی مرجع قضایی نیست و حتی اگر طرفین توافق بدون آگاهی از بطلان توافق اقداماتی انجام داده باشند و بعد از گذشت سالیان طولانی توافق باطل اعلام

شود، جبران خسارت اشخاص ثالث با آنهاست و در هر حال توافق از ابتدا فاقد اثر تلقی می شود. (Alison and Brenda, ۲۰۰۴: p۱۰۳) طبق دستورالعمل، شروط مذکور در ماده ۵ اگر ضد رقابتی بشمار آیند، بر خلاف شروط مقرر در ماده ۴، قابل تفکیک از قرارداد بوده و سبب بی اعتبار آن نمی گردد، در نتیجه شروطی که مشمول ماده ۵ می شوند فقط خودشان باطل و به اعتبار قرارداد خللی وارد نمی آورند، از مصادیق این شروط می توان به شرط منع از انجام فعالیت های تحقیق و توسعه در روابط غیر رقبا اشاره کرد.

۱۳- توافقات پیوندی و حقوق رقابت در حقوق اسلامی

مطابق با ماده ۱۹ قانون حمایت از حقوق مصرف کننده عرضه کنندگان کالا و خدمات و تولید کنندگان که مبادرت به تخلفات موضوع مواد ۳ الی ۸ این قانون نمایند در صورت ورود خسارت ناشی از مصرف همان کالا و خدمات به مصرف کنندگان علاوه بر جبران خسارت وارده به جزای نقدی حداکثر معادل ۲ برابر خسارت وارده محکوم خواهند شد.

پس تنها ضمانت اجرای توافقات پیوندی به موجب ماده ۱۹ قانون حمایت از حقوق مصرف کننده، جبران خسارت و جزای نقدی است که البته شرط آن، ورود خسارت است. نیز به موجب ماده ۵۱ قانون اخیر الذکر، در صورتی که در قراردادهای مالکیت فکری اجازه بهره برداری یا واگذاری حقوق، مواد ۴۴ تا ۴۸ نقض شوند. (ماده ۶۲ قانون اجرای سیاست های کلی اصل ۴۴)

بر طبق ماده ۶۶ اشخاص حقیقی و حقوقی خسارت دیده از رویه های ضد رقابتی مذکور در این قانون، می توانند حداکثر ظرف یک سال از زمان قطعیت تصمیمات شورای رقابت هیات تجدید نظر مبنی بر اعمال رویه های ضد رقابتی، به منظور جبران خسارت به دادگاه صلاحیتدار دادخواست بدهند. اگر چه بر طبق قواعد عمومی مسئولیت عمومی مسئولیت مدنی نیز این حق برای زیان دیدگان وجود دارد ولی تصریح به آن در قانون اجرای سیاستهای ملی اصل ۴۴ تأکیدی دوباره بر چنین حقی است که هم مصرف کنندگان و هم رقبا زیان دیده از رویه های ضد رقابتی، از آن برخوردارند. (صادقی، ۱۳۸۶، ص ۱۷۳).

۱۴- بازیگران حقوق مصرف در اتحادیه اروپا

عناصر اصلی و بازیگران عرصه حقوق مصرف، از یک سو مصرف کنندگان و از سوی دیگر پیشه وران یا همان عرضه کنندگان می باشند. در بررسی وضعیت مصرف کننده در نظام حقوقی مالکیت فکری شخص سوم یعنی دارنده حق مالکیت فکری نیز قابل بررسی است:

۱۴-۱- مصرف کنندگان

واژه های مصرف و مصرف کننده از دانش اقتصاد آمده اند و امروز از اصطلاحات زبان حقوقی به شمار می آیند. به نظر اقتصاددانان، مصرف آخرین مرحله فرایند اقتصادی است و از تولید و توزیع که در مراحل پیش از آن قرار گرفته و حکایت از جمع آوری، تبدیل و تقسیم ثروت دارد تمیز می یابد. کنسمه (مصرف کردن) از مصادر لاتین کنسومر (consummare) که به معنای انجام دادن و خاتمه دادن می باشد. گرفته شده است. مصرف پایان دهنده فرایند اقتصادی است. کمیسیون بازنگری حقوق مصرف در فرانسه چنین تعریفی را از مصرف کننده ارائه میدهد: «مصرف کنندگان اشخاص حقیقی یا حقوقی حقوق خصوصی هستند که برای کاربرد غیر حرفه ای، اموال با خدماتی را برای خود تهیه می کنند یا مورد استفاده قرار می دهند.» (ژان کله الووا، ۱۳۸۳،

ص ۳۱۱)

ماده ۲۶ آیین نامه اجرایی کنوانسیون رم مصوب ۲۰۰۸ در مورد قانون قابل اعمال برای تعهدات قراردادی، مصرف کننده را شخصی که برای نیازهای غیر تجاری و غیر مربوط به شغلش و در جهت تامین کالا و خدمات، قرارداد منعقد می نماید معرفی کرده است.

۱۴-۲- دکترین استیفای حق در اتحادیه اروپایی

دکترین استیفای حق یکی از مؤلفه های مهم در حوزه های حقوق مالکیت فکری، حقوق رقابت، حقوق قراردادهای و غیره است و در حقیقت پیوند زننده حقوق و اقتصاد می باشد. اهمیت علمی این دکترین در این است که پدید آورنده اصلی نمی تواند با استفاده از حقوق مالکیت فکری خود، خریداران بعدی محصول را تابع شرایط و تصمیمات انحصارطلبانه خود گرداند، مثلاً نمی تواند قیمت های ثابت یا متغیری را با شرایط خاص خود به خرده فروشان متعاقب تحمیل کند. (Cohen Jehoram, ۱۹۹۶: p۵۶)

۱۵- تأثیر دکترین استیفای حقی بر حقوق رقابت

یکی از اهداف اولیه حقوق رقابت «جلوگیری از سوء استفاده از قدرت مسلط اقتصادی» می باشد. در مقابل، اعمال دکترین استیفای حق و محدود کردن حیطه اختیار مالکان آثار فکری در نظارت و کنترل بر آثاری که در اختیار مصرف کننده قرار گرفته، وسیله ای برای متعادل کردن قدرت مذکور است. مزایای دیگر اعمال دکترین که به وضوح تأثیر آن را بر وضعیت رقابت در بازار قابل تشخیص است عبارتند از:

۱- میسر ساختن دسترسی به آثار دارای مالکیت فکری

۲- امکان پذیر ساختن ادامه دسترسی به این آثار

۳- حفاظت و بقای محصولات فکری توسط دکترین

۴- اقدام به بهره برداری مصرف کنندگان از محصولات خریداری با حفظ حریم شخصی و مصون از تعرض از سوی مالک. (همان، ص ۳۶)

۱۶- انواع قراردادهای اعطای امتیاز مالکیت فکری در اتحادیه اروپا و حقوق اسلامی

مالکان آثار و پدیده های فکری در راستای تحقق هدف افزایش سطح رفاه و رشد و توسعه تکنولوژیکی جامعه، باید دستاوردهای جدید خود را به جامعه انتقال داده و اجازه بدهند که همه افراد جامعه از مزایای نوآوری ها و ابداعات آنها بهره مند گردند. پذیرفته ترین راه برای انتقال چنین تکنولوژی و نوآوری هایی «قراردادهای اعطای امتیاز» می باشد. به موجب این قراردادها مالکان آثار فکری، اجازه ی تولید انبوه کالاهای متضمن حق مالکیت فکری را به تولید کنندگان می دهند. مهمترین نمونه های اینگونه قراردادها عبارتند از قراردادهای لیسانس و قراردادهای فرانچایز.

۱۶-۱- قراردادهای لیسانس

در یک فرهنگ حقوقی لیسانس اینگونه تعریف شده است: «فروش مجوز برای اعطای اجازه استفاده از امتیازات، علائم تجاری یا تکنولوژی شرکت دیگر». (آقایی، ۱۳۸۷، ص ۷۹۵) این قراردادها معمولاً به شکل معوض منعقد شده و گیرنده امتیاز بایستی در برابر آن مبالغی را پرداخت نماید. (باباپور، ۱۳۹۰، ص ۵۶)

برای مثال یک تولید کننده کوچک ممکن است لیسانس تکنولوژی تولید یک محصول را از یک کارخانه بزرگتر برای کسب میدان رقابت به جای اینکه وقت و هزینه خود را برای توسعه تکنولوژی خود صرف کند، بدست می آورد. (Charles D. DesForges,)

(۲۰۰۱: p۲)

واگذار کننده لیسانس معمولاً در صدد است که بهره برداری دریافت کننده لیسانس از حقوق مالکیت فکری که منتقل شده را به روش های مختلف محدود کند. همین امر می تواند به موجب شروطی که ماهیتاً مغایر با اهداف حقوق رقابت هستند ضمن قرارداد گنجانده شود. (ریچارد شیفر و بورلی ارل، ۱۳۸۴، ص ۱۰۴)

محور توافقات اعطای امتیاز انواع حقوق مالکیت فکری می باشد که خود به دو دسته حقوق مالکیت صنعتی و حقوق مؤلف (حقوق مالکیت ادبی و هنری) تقسیم می گردد. (باباپور، ۱۳۸۴، ص ۶۱)

۱۶-۲- قراردادهای فرانسیز

فرانسیز رابطه ای است که در آن با انتقال حقوق مالکیت فکری از اعطاکننده ی امتیاز به گیرنده ی آن، گیرنده با حفظ استقلال عمل، دست به فعالیتی هماهنگ در یکی از شاخه های تولیدی، توزیعی و خدماتی در شبکه ی متحدالشکل و یکسان می زند. قراردادهای فرانسیز عمدتاً با اهداف بازاریابی منعقد می شوند. به همین منظور «سازمان توسعه صنعتی ملل متحد» فرانسیز را شیوه ای از توزیع کالا و خدمات توسط لیسانس علامت تجاری توصیف کرده است که لیسانس مذکور را با لیسانس دانش فنی، اسرار تجاری، حق تکثیر و قراردادهای توزیع در هم می آمیزد. (افشاری پور، ۱۳۸۸، صص ۷۵-۵۶)

۱۷- حقوق مصرف کننده در حقوق اسلامی

در فقه راه کارهایی برای حمایت از مصرف کننده ارائه شده است که لازم است مختصراً به تشریح آنها بپردازیم:

۱۷-۱- راه کارهای شرعی

شارع، به منظور جبران خسارت مصرف کنندگان زیان دیده، ضوابط دقیقی را برای داد و ستد معین کرده است؛ مواردی مانند تحریم ربا، نهی از احتکار، غبن، تغیر و تدلیس در معاملات، تحریم معاملاتی که در آن غرر، جهالت یا عیوبی که مشتری را متضرر می کند بنابراین اختیارات ویژه ای که به دو طرف معامله یا یکی از آنها، برای قطعی کردن معامله یا فسخ آن داده شده است که در این زمینه، می توان به خیار مجلس، شرط، رویت، عیب و تعیین اشاره کرد. همچنین ضامن قرار دادن سازندگان و پیشه وران، نسبت به کالایی که برای تعمیر، اصلاح یا ساختن چیز خاصی از آن، به آنها داده می شود. (رهنمون، ۱۳۹۰، صص ۸۸-۸۹)

۱۷-۲- راه کار سیاست شرعیه

سیاست شرعیه از طریق دخالت دولت در فعالیت های اقتصادی، برای حمایت از حقوق مصرف کننده صورت می گیرد که می توان به دو نمونه از آن اشاره کرد؛ اول مشخص کردن قیمت کالاها و وادار کردن بازاریان به مراعات آن و دوم ایجاد نهادهای حکومتی خاص، برای نظارت بر بازار و حمایت از حقوق مصرف کننده مانند نهاد «حسبه». (همان، ص ۷۷)

۱۸- شکل گیری جریان حمایت از حقوق مصرف کننده در حقوق اسلامی

تکنولوژی، صنعت، علوم و فنون جدید بر تمامی مظاهر زندگی انسان چیره شده است؛ هر قدر تکنولوژی توسعه می یابد و جامعه به سوی صنعتی شدن پیش می رود خطرات ناشی از آن نیز برای مصرف کنندگان بیشتر می شود. مثلاً لایحه حمایت از حقوق مصرف کنندگان با هدف سازماندهی و مشارکت مستقیم شهروندان در دفاع از حقوق خریداران و مصرف کنندگان کالا و خدمات ابتدا در تاریخ ۱۳۷۲/۰۳/۲۴ به مجلس شورای اسلامی تقدیم شد و مجدداً به موجب مصوبه شماره ۲۳۲۶۹ مورخ ۱۳۷۹/۱۱/۰۳ دولت توسط وزارت بازرگانی تهیه و در ۳۱ ماده و چهار تبصره در تاریخ ۱۳۷۹/۱۲/۰۸ به دولت تقدیم و پس از تصویب دولت نیز تقدیم

مجلس شد. در این لایحه تلاش بر این بوده تا با الگوگیری از برخی کشورهای صنعتی و نیمه‌صنعتی مانند آلمان، هلند، فرانسه و به ویژه مالزی از تجارب آنها در تشکیل سندیکاهاى امور صنعتی و فعالیت آنها در حمایت از مصرف‌کنندگان بهره گیرند. لایحه حاضر نیز ساختاری را شبیه انجمن‌های حمایت از مصرف‌کنندگان در کشور مالزی پیش‌بینی کرده است. قصد اولیه نیز تکمیل قانون نظام صنعتی مصوب سال ۱۳۸۲ و برطرف ساختن نواقص قوانین تعزیرات حکومتی و سایر قوانین در این زمینه بوده است.

۱۹- نظر موافقان مشروعیت حقوق مالکیت فکری در حقوق اسلامی

بسیاری از فقیهان معاصر موافق مشروعیت حقوق مالکیت فکری هستند. دلایل مشروعیت این دسته از حقوق عبارتند از: بنای عقلا، قاعده سلطه، حرمت تصرف در اموال دیگران بدون اجازه آنها، قاعده لاضرر، راهکار ولایت فقیه، مصالح مرسله و سد ذرایع. در ذیل به بررسی آنها می‌پردازیم:

۱۹-۱- بنای عقلا

برخی فقیهان با استناد به بنای عقلا، حقوق مالکیت فکری را حق شرعی می‌دانند و به آن مشروعیت می‌بخشند. آیت الله فاضل لنکرانی در این باره می‌نویسد: گرچه حضرت امام خمینی اعتبار شرعی این حقوق را نفی نموده‌اند، لکن به نظر قاصر می‌رسد که حقوقی را که از نظر عقلا حق شناخته می‌شود و آثاری بر آن مترتب می‌کنند، تا دلیل شرعی بر نفی حق بودن آنها قائم نشده نمی‌توان آنها را نفی کرد و از ترتب آثار آنها جلوگیری نمود و ادله‌ای مانند الناس مسلطون علی اموالهم، نمی‌تواند نافی حق بودن آنها باشد. همان طور که در باب ملکیت لازم نیست دلیل بر ثبوت آن قائم شود بلکه مجرد عدم قیام دلیل بر عدم ملکیت کافی است برای ثبوت شرعی همانند عقلا (رهنمون، ۱۳۷۱، ص ۲۱۰).

آیت الله موسوی بجنوردی نیز می‌نویسد: در مورد حقوق فکری و معنوی نیز سیره عقلا بر این است که برای آنها ارزش و اعتبار قایل شده‌اند. امروزه در تمام جوامع عقلایی و نظام‌های حقوقی دنیا این مسأله جزء حقوقی است که برای آن ارزش قایل هستند و مختص به ذی حق است به طوری که کسی غیر او حق استفاده از آن را ندارد و اگر کسی از این حق بدون اجازه وی استفاده کند هم از نظر عرف، عمل خلاف و ناپسند انجام داده و هم از لحاظ جزایی قابل تعقیب است. (بجنوردی، ۱۳۷۱، ج ۱، ص ۵۹)

برخی فقیهان از جمله آیت‌الله حائری به دلیل عدم اتصال بنای عقلا مبنی بر مالیت حقوق فکری به زمان شارع آن را حجت نمی‌دانند (حائری، ۱۴۱۵ق، ص ۱۰۰). در واقع امام خمینی را باید از آن دسته از فقیهان (امام خمینی، ۱۳۷۶، ص ۶۴) قرار داد که حجیت سیره را در تمامی موارد منوط به اتصال آن به زمان شارع می‌دانند. اما چنانکه برخی دیگر گفته‌اند حجیت سیره ذاتی بوده و به امضای شارع و اتصال به زمان او نیاز ندارد (طباطبایی یزدی، ۱۴۲۳ق، ج ۲، ص ۲۰۶).

۱۹-۲- قاعده سلطه

استناد به قاعده سلطه در صورتی صحیح است که بر حقوق، مال صدق کند. برخی فقیهان اطلاق مال را تنها بر اعیان صحیح دانسته و آن را شامل حق نمی‌دانند (انصاری، ۱۳۷۵، صص ۸۰-۷۹). با توجه به اینکه حقوق فکری مالیت دارد، برخی فقیهان به استناد قاعده سلطه تصرف دیگران در آنها را منوط به اذن صاحب آن می‌دانند. آیت الله حسینی روحانی در این باره می‌نویسد: «هرکس چیزی تألیف کند، آن تألیف نتیجه کار فکری و اندیشه وی بوده و بنابراین، مالک و صاحب آن است و حق دارد دیگران را از هرگونه دخل و تصرفی در آن باز دارد زیرا، مردم شرعاً و عرفاً بر اموال خویش مسلط هستند... البته مالکیت او مطلق نیست و دلیلی بر حرمت انتفاع و تصرفات معنوی مانند مطالعه و استناد به آن وجود ندارد. آنچه جایز نیست نسخه‌برداری و تکثیر بدون اجازه مؤلف است که در این صورت می‌تواند مطالبه حق کند...» (حسینی روحانی، ۱۳۸۵ج ۲، صص ۹۷-۹۳).

۱۹-۳- حرمت تصرف در مال دیگران بدون اجازه آنان

یکی از دلایلی که بر مشروع بودن حقوق مالکیت فکری و عدم جواز تصرف در آن بدون اذن پدیدآورنده اقامه شده است، استناد به روایت «لا یحل دم امرء مسلم و لا ماله الا بطیبه نفس منه» (عاملی، بی تا، ج ۱۹، ص ۱۰) است. آیت الله صانعی در پاسخ به سؤالی در مورد تکثیر آثار دیگران می نویسد:

اقدام به تکثیر آثار دیگران که مورد منع آنهاست حرام و غیر جایز است. لا یحل مال امرء مسلم الا بطیبه نفس منه و چگونه امر ارزش داری که عرفاً مربوط به دیگران است و مال آنها حساب می شود، تصرف در آنها بدون جلب رضایت صاحبان آنها مباح باشد و فرقی بین عین خارجی و یا منفعت و یا اثر نیست چون همه آنها از نظر عرف و عقلا مالی مرتبط به دیگران و امر با ارزشی و مضاف به آنهاست. پس، جواز تصرف به هر شکل منوط به طیب نفس و رضایت صاحبان آنهاست (صانعی، ۱۳۸۸، ج ۲، ص ۴۶). آیت الله مکارم شیرازی نیز در مورد حکم مالکیت فکری می نویسد: مالکیت فکری همچون مالکیت مادی محترم است و تجاوز به حریم آن جایز نیست و هر کس تجاوز کند و خسارتی به بار آورد ضامن است. (مکارم شیرازی،

<http://www.makaremshirazi.org/persian/estefat/?it=۸۱۸&mit>)

۱۹-۴- راهکار ولایت فقیه

برخی فقیهان با استناد به راهکار ولایت فقیه مشروع بودن حقوق مالکیت فکری را پذیرفته اند. آیت الله حائری می نویسد: «هرگاه ولی فقیه مصلحت جامعه را در الزام اجتماع به امثال این حقوق ببیند، از ولایت خود استفاده کرده و این حقوق را تثبیت می کند.» (حائری، ۱۴۱۸ق، ص ۹۹) شایان ذکر است که نامبرده سایر ادله ای را که بر مشروع بودن حقوق مالکیت فکری اقامه شده است، نا تمام دانسته و تنها راهکار ولایت فقیه را می پذیرد. آیت الله صافی گلپایگانی نیز با اینکه مشروعیت حقوق مالکیت فکری را نپذیرفته است اما برای فقیه جامع الشرایط این حق را قایل است که استفاده از این حقوق را برای مدت معینی محدود نماید. (گلپایگانی، ۱۳۳۹، صص ۲۰۹-۲۰۷).

۱۹-۵- قاعده لا ضرر

شخصی که اقدام به تألیف کتاب، تولید یک فیلم سینمایی یا ابداع یک اختراع می کند، ممکن است متحمل هزینه های زیادی شود. اگر اشخاص مجاز به تکثیر اثر فکری، اکران فیلم و یا تولید انبوه اختراع باشند، مستلزم ضرر به پدید آورندگان اینگونه آثار خواهد بود که به استناد قاعده لا ضرر باید جلوی این عمل گرفته شود. گرچه در تفسیر قاعده لا ضرر اختلاف نظر وجود دارد ولی قاعده مزبور را چه به معنی نفی حکم ضرری (انصاری، بی تا، ۱۳۷۵، صص ۳۷۳-۳۷۴؛ توحیدی، ۱۳۶۸، ج ۳، ص ۲۰۴)، نهی از اضرار و یا نفی ضرر غیر متدارک (نراقی، ۱۴۰۸، ص ۱۸) بگیریم تصرف در چنین حقوقی جایز نبوده و مستلزم اجازه از صاحبان آنها است.

۱۹-۶- مصالح مرسله

مصالح مرسله یا استصلاح عبارت است از مصلحت اندیشی هایی که با تصرفات و مقاصد شرع مقدس هماهنگی دارد، ولی دلیل مشخصی از طرف دین در الغا یا اعتبار آن به دست ما نرسیده است. بنابراین، اگر مجتهد نظیر واقعه مورد نیاز خود را در شریعت بیابد به قیاس، و الا به مصالح مرسله پناه می برد (زحیلی، ۱۴۱۸، ج ۲، ص ۷۵۷). در تطبیق قاعده مصالح مرسله بر حقوق مالکیت فکری می توان گفت که در حمایت از این حقوق یک مصلحت عمومی مهم وجود دارد که به همه جوامع انسانی برمی گردد و آن

مصلحت ارزش‌های فکری است که در شئون گوناگون زندگی دارای اثر می‌باشد و از این جهت، از جمله حقوق الهی به شمار می‌آید زیرا، فایده آن عام است و جایگاهش بزرگ و مصلحت مرسله در دین رعایت می‌شود و احکام بر آن بار می‌گردد زیرا، مصلحت مرسله از مبانی عدالت و حق می‌باشد. بنابراین، پدیده‌های فکری ملک هستند (درینی، ۱۴۰۱، صص ۸۴-۸۳). شایان ذکر است که قاعده مذکور در فوق از نظر فقیهان امامیه (حائری، ۱۴۱۸ق، ص ۹۸) و برخی مکاتب فقهی اهل سنت به دلیل ظنی بودن حجت نیست. از نظر شافعی استنباط بر مبنای استصلاح مانند استحسان متابعت هوای نفس است (خلّاف، ۱۹۷۸، ص ۷۳).

۱۹-۷- سده ذرایع

«سد» به معنای «جلوگیری کردن» و «ذرایع» جمع ذریعه به معنای «وسیله» است. علمای اهل سنت معتقدند هر عملی که سرانجام منجر به مفسده‌ای گردد بایستی از آن جلوگیری کرد. برخی نویسندگان قاعده مزبور را مبنای مشروع بودن حقوق مالکیت فکری قرار دادند (قره‌داغی، ۱۴۱۲، صص ۴۲۶-۴۲۵) فقیهان امامیه معتقدند وجوب یا حرمت مقدمه حکمی تبعی است نه نفسی و ثواب یا عقاب مستقلاً بر آن مترتب نمی‌گردد، برخلاف نظر علمای عامه که برای آن حرمت نفسی قائلند (یوسف‌وند، ۱۳۸۵، ص ۸۸).

۲۰- بررسی تحلیلی مصادیق سوء استفاده از وضعیت اقتصادی مسلط در حقوق اسلامی و اتحادیه اروپا

«سوء استفاده» در لغت به معنی به کار بردن نادرست استفاده ی نادرست یا غیر مجاز، زیاده روی و تجاوز، آسیب رساندن و بی عدالتی ولی در حقوق رقابت به معنی هرگونه بهره‌برداری غیر مجاز از وضعیت اقتصادی مسلط به کاربردن نادرست قدرت در بازار است. (معبودی نیشابوری، ۱۳۸۹، ص ۲۰)

ماده ۱۳۲ قانون مدنی ایران نیز غیرمتعارف و خارج از نیاز بودن استفاده از حق را نوعی انحراف از حدود عرف تلقی کرده و آن را منشأ مسئولیت دانسته است. عین عبارت این قانون چنین است: «کسی نمی‌تواند در ملک خود تصرفی کند که مستلزم تضییع همسایه شود مگر تصرفی که به قدر متعارف و برای رفع حاجت یا دفع ضرر از خود باشد».

در مقایسه قاعده سوء استفاده از حق با قواعد حقوق اسلام، به قاعده لاضرر توجه می‌شود. به دلیل استنباط‌های مختلف از مفاد این قاعده، نظریه‌هایی مانند نهی از ضرر، نفی حکم ضروری و نفی موضوع به لسان نفی حکم و حکم حکومتی مطرح گردیده است. از سوی دیگر، معمولاً در ذکر مستندات قاعده به طور خاص به روایت‌ها و به ویژه به برخی از روایت‌ها مانند روایت معروف سمره بن جندب، اشاره می‌شود. (ره پیک، ۱۳۷۸، ص ۳۵)

۲۱- مفهوم سوء استفاده در حقوق اتحادیه اروپا

پیش از سده اخیر، بسیاری از نویسندگان اروپایی تصور می‌کردند که حق داشتن با تقصیر جمع نمی‌شود؛ به این معنی که اگر کسی حق خود را اعمال کند، هرچند که در راه اجرای آن به دیگری خسارت بزند، خطا کار و مسئول به حساب نمی‌آید. (کولن و کاپیتان و لاموراندر، به نقل از کاتوزیان، ناصر، ۱۳۷۶، ج ۲، ص ۷)

امروزه استفاده از قاعده «سوء استفاده از حق» در حوزه‌های مختلف حقوقی بخصوص حقوق قراردادها، خانواده، حقوق بشر، حقوق کار و فناوری اطلاعات مطرح شده است. محل اجرای این قاعده در جایی است که در هدف اجرای حقوق اخلال ایجاد می‌شود. برخی از حقوقدانان معتقد بودند که بین حق نامشروع و حق مشروع مرزی وجود ندارد، لذا سوء استفاده از حق در واقع همان حق نامشروع است و نباید به جز عدم مشروعیت حق، چیز دیگری را تصور کرد. در حالی که می‌توان گفت در این مورد، نفس حق مشروع است اما جهت استفاده از آن و چگونگی استعمال آن، خارج از اغراض مشروع حقوقی است. (سنهوری، ۱۹۸۸،

ص ۳۸۱)

به دلیل سوء استفاده از حقوق مالکیت فکری به روشهای گوناگون و اهمیت موضوع بخش عمده ای از پرونده های مربوط به سوء استفاده از حقوق مالکیت فکری در اتحادیه اروپا مربوط به این موضوع میباشد شایع ترین مصادیق سوء استفاده در حقوق مالکیت فکری عبارتند از:

الف: امتناع از واگذاری لیسانس.

ب: تعیین قیمت های ناعادلانه برای محصولات مورد حمایت مالکیت.

ج: حق الامتیازهای اجحاف آمیز.

در تعیین قیمت های ناعادلانه برای محصولات مورد حمایت حقوق مالکیت فکری صاحبان حقوق مزبور معمولاً در شرایطی که محصولات مذکور از اقبال عمومی برخوردار باشند به چنین اقدامی مبادرت می ورزند که این نوع سوء استفاده مشمول مقررات رقابتی میگردد و این مورد در حق الامتیازهای اجحاف آمیز که صاحبان این حقوق در تعیین میزان حق الامتیاز برای واگذاری مجوز به اشخاص ثالث از آزادی عمل برخوردار میباشند ممکن است اقدام به مطالبه ی حق الامتیازهای غیر معقول و اجحاف آمیز نمایند که چنین عملی در مواردی میتواند موجب دخالت قوانین رقابتی گردد. زیرا اینگونه موسسات و صاحبان حقوق غالباً از موقعیت مسلط برخوردار هستند و می توانند خود را در واگذاری مجوزهای بهره برداری به اشخاص ثالث و متقاضیان تحمیل نمایند. (سماواتی، ۱۳۷۴، ص ۱۱۱)

نتیجه گیری

با مطالعه تطبیقی با حقوق اتحادیه اروپا در زمینه حقوق رقابت و مالکیت فکری با حقوق اسلامی می توان با گفته که حقوق اسلامی در جهت حمایت از حقوق مصرف کنندگان اقدام به وضع قوانینی نموده است و به دنبال ابداعات و حمایت های جدی از مصرف کنندگان از جمله تعهد به عرضه ی کالای سالم، الزام به ارائه اطلاعات، ارائه صورت حساب، ارائه ضمانت نامه و حمایت های کیفی از مصرف کننده به عمل آورد، ایرادات متعددی را به آن وارد کرده است با هدف آن ناسازگار بوده و تلاش جهت حمایت را تا حدودی بی اثر کرده است. از جمله ی این ایرادات نقص در تعریف مصرف کننده و گستره آن، تعریف عیب و عدم نوآوری در مورد مبنای مسئولیت درباره ی زیان های ناشی از عیب و عدم ارائه راهکارهای حمایت در این زمینه می باشد. در نظام حقوقی اسلامی با وضع قانون حمایت از حقوق مصرف کننده نه تنها نوآوری در مبنای مسئولیت درباره ی زیان های ناشی از تولید معیوب را پیش بینی نکرده، با آوردن قید «مطابق با ضوابط و شرایط مندرج در قوانین و مندرجات قرارداد مربوطه یا عرف در معاملات» ابهامی به وجود آورده و موضوع را به سایر قوانین، قرارداد و عرف ارجاع داده است در حالی که این قانون به عنوان مرجع اصلی حقوق مصرف کننده باید به صراحت در این زمینه تعیین تکلیف می نمود.

مشروعیت یا عدم تطابق حقوق مالکیت فکری مورد اختلاف صاحب نظران فقهی است. که خود مزیدی بر علت نبود خط سیر مشخص در حقوق اسلامی شده است. ناسازگاری با قاعده سلطه. در نقد این دلیل می توان گفت حقوق فکری نزد عرف مال محسوب می شود و در نتیجه، قاعده سلطه نسبت به آن اعمال خواهد شد. با اعمال قاعده سلطه نسبت به آن و ایجاد حق انحصاری برای او دیگر نوبت به اعمال قاعده سلطه نسبت به گیرنده اثر فکری نخواهد رسید.

ناسازگاری این حقوق معنوی با رسالت و قداست علم از نظر اسلام. معتبر دانستن این حق سبب حصر و حبس آثار علمی و کتمان علم می گردد که مورد نهی قرآن کریم و پیامبر(ص) است. در نقد این نظر باید گفت کتمان علم با کسب درآمد از طریق کارهای علمی، دو چیز کاملاً متفاوت است. آنچه مورد نهی آیه شریفه و روایت پیامبر(ص) قرار گرفته است، کتمان علم است نه کسب درآمد از طریق فعالیت های علمی.

به نظر برخی دیگر از فقیهان حقوق مالکیت فکری دارای مشروعیت بوده و تصرف دیگران در آنها باید با اجازه صاحبان آثار فکری صورت پذیرد. ادله مشروعیت عبارتند از: بنای عقلا، قاعده سلطه، حرمت تصرف در اموال دیگران بدون اجازه آنها، قاعده لاضرر، راهکار ولایت فقیه، مصالح مرسله و سد ذرایع. از آنجا که بیان حکم به عهده شارع بوده و تشخیص موضوع با مردم است و مردم حقوق فکری را مال تلقی می کنند به استناد قاعده سلطه و حرمت تصرف در اموال دیگران بدون اجازه آنها تصرف دیگران در آثار فکری منوط به اجازه پدیدآورندگان آنها است. دو دلیل اخیر (مصالح مرسله و سد ذرایع) که اختصاص به فقه اهل سنت دارد، از نظر فقیهان امامیه و برخی اهل سنت حجت نمی باشد.

بر اساس کمیسیون اتحادیه اروپا در اطلاعیه ۲۴ دسامبر ۱۹۶۲ معیارهای مربوط به کیفیت یا الزام اجازه گیرنده به تهیه بعضی کالاها از منابع مشخص، تا حدودی که برای بهره برداری از اختراع به ترتیب فنی درست و کامل ضرورت داشته باشد مشمول بند ۱ ماده ۸۱ نخواهد بود. قسمت ه بند ۱ از ماده ۸۱ معاهده رم توافقات پیوندی را در صورتی شرط مغایر با رقابت می داند که تعهد اضافی که به طرف تحمیل می شود. این چنین محدودیتی آثار منفی برای فرانشیز گیرنده دارد مخصوصاً زمانی که فرانشیز دهنده یا ثالثی که از طرف وی تعیین شده از اجابت سفارش امتناع کند یا محدودیت مقداری داشته باشد یا تاخیر در تحویل بدون توجیه تجاری داشته باشد. مقررات اروپایی چنین آثار منفی را از طریق اینکه تصمیم تامین کردن یا نکردن فقط به صلاح دید فرانشیز دهنده یا

ثالث نیست کاهش می دهند. در مواردی هم این ترتیبات به ضرر رقابت است و آن جایی است که هدف از چنین شرطی مسدود کردن راه ورود دیگر رقبا به بازار است بالخص در مورد شروط **tie - out** که ممکن است در قالب یک توافق عمودی یا افقی و برای حذف رقبا صورت گرفته باشد. البته لازم به ذکر است که بحث در خصوص کالایی است که با موضوع قرارداد مرتبط باشد و گرنه بر اساس بند د ماده ۸۲ معاهده رم موکول ساختن انعقاد قرارداد به قبول تعهدات تکمیل از سوی همکاران تجاری که بنابر طبیعت یا عرف تجاری ارتباط به موضوع قرارداد ندارند ممنوع اعلام شده است.

فهرست منابع

الف) منابع فارسی

- آقایی، بهمن، (۱۳۸۷)، فرهنگ حقوقی بهمن، چاپ ۴، تهران، گنج دانش.
- حبیبی، سعید؛ شاکری، زهرا، (۱۳۸۹)، دکترین استیفای حق در حقوق مالکیت فکری، تهران، انتشارات سمت، حکمت نیا، محمود، (۱۳۸۷)، مبانی مالکیت فکری، سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، سماواتی، حشمت الله، (۱۳۷۴)، مقدمه ای بر حقوق رقابت تجاری و نقش آن در سیاست گذاری و تنظیم بازار، تهران، انتشارات فردوسی.
- شکوهی، مجید، (۱۳۸۱)، حقوق رقابت بازرگانی در اتحادیه اروپا، تهران: نشر میزان.
- کولن، کاپیتان و لامورانادیر، (۱۳۷۶)، قواعد عمومی قراردادهای، به نقل از ناصر کاتوزیان، جلد ۲، (تهران: شرکت سهامی انتشار . محقق داماد، سید مصطفی، (۱۳۸۸)، تقریرات شرح مکاسب، مرکز نشر علوم اسلامی.
- یوسف‌وند، محمود، (۱۳۸۵)، مبانی حقوق مالکیت معنوی در فقه و قانون، قم، نشر خرم.
- افشاری پور، غلامرضا، (۱۳۸۸)، بررسی تطبیقی ماهیت قراردادهای اعطای مجوز (با تأکید بر اجازه بهره برداری از مالکیت های صنعتی)، ماهنامه کانون سال پنجاه و یکم، شماره ۹۳.
- باباپور، محمد، (۱۳۹۰)، حقوق مصرف کننده در توافقات عمودی در حقوق ایران و اتحادیه اروپا (رساله دکتری حقوق خصوصی)، پردیس قم دانشگاه تهران.
- باقری، محمود؛ عباسی، سیمین، (۱۳۹۱)، «سیاست های حقوق رقابت و حقوق مالکیت فکری»، فصلنامه حقوقی مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دوره ۴۲، شماره دوم، صفحات ۷۴-۵۹.
- خزایی، صابر؛ سعادتیان دیزجی، (۱۳۸۹)، مسعود، گرایش جهانی به حقوق مصرف کننده ماهنامه کنترل کیفیت، سال هفتم، شماره ۴.
- ره پیک، سیامک، (۱۳۷۸)، «مروری بر قاعده لاضرر و تاثیر آن بر ضرر متعهد دیدگاه های حقوقی» بهار و تابستان ۷۸ شماره ۱۳ و ۱۴، ص ۳۵
- رهنمون، رئوف؛ شیخ الاسلامی اسعاد (۱۳۹۰)، حمایت از حقوق مصرف کننده و قلمرو آن در فقه شافعیان و امامیه، مجله فقه و مبانی حقوق اسلامی، شماره ۱، سال ۴۴، بهار و تابستان
- ژان کله الورا، (۱۳۸۲)، معرفی حقوق مصرف با مقدمه ای از مترجم، ترجمه: عباس قاسمی حامد، مجله حقوقی مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم انسانی، شماره ۲۳.
- شیفر، ریچارد بورلی، ارل، (۱۳۸۴)، قراردادهای لیسانس و حمایت از حقوق مالکیت فکری (مترجم: مهدی هداوند)، مجله حقوقی داور، سال اول، شماره ۱.
- صادقی مقدم، محمد حسن؛ غفاری فارسانی، بهنام، (۱۳۹۰)، روح حقوق رقابت (مطالعه ی تطبیقی در اهداف حقوق رقابت)، مجله حقوقی دادگستری، شماره ۳۳، بهار ۹۰.
- صادقی، طوبی، (۱۳۸۶)، اصول حاکم بر حقوق رقابت تجاری، مجله تخصصی الهیات و حقوق دانشگاه رضوی (آموزه های حقوقی)، سال هفتم، شماره ۱۰، بهار ۸۶.

فردوسی، وحید؛ خدمتگزار، عبدالهادی محسن، (۱۳۹۰)، موافقان و مخالفان مالکیت فکری، مجله: تحقیقات حقوقی «تابستان ۹۰، ویژه نامه شماره ۵، صفحات ۴۱۳-۴۵۰»

قدک، عبدالرسول؛ ژان کله الووا، (۱۳۸۳)، تعریف مصرف کننده، دوره ۳، شماره ۲۹-۳۰، زمستان ۸۳، صفحات ۱-۲۵
 لطفی، اسدالله (۱۳۸۰)، مبادی فقه، تهران: موسسه انتشارات هجرت، (۱۳۸۳).
 معاونت برنامه ریزی و بررسی های اقتصادی وزارت بازرگانی، (۱۳۸۴)، صص ۷۴-۷۵
 معبودی نیشابوری، رضا، «قراردادهای تبعیض آمیز مخمل رقابت - مطالعه تطبیقی در حقوق ایران، ایالات متحده امریکا و اتحادیه اروپا، دانشنامه حقوق اقتصادی، شماره سوم، (۱۳۹۲)، صفحات ۱۶۵-۱۳۵».

ب) منابع عربی

انصاری، شیخ مرتضی. (بی تا) رسائل، قم: انتشارات اسماعیلیان.
 انصاری، شیخ مرتضی. (۱۴۱۵هـ)، مکاسب، جلد دوم، مؤسسه الأعلمی للمطبوعات، بیروت.
 بجنوردی، میرزا حسن. (۱۳۷۱)، القواعد الفقهیه، جلد اول، موسسه مطبوعاتی اسماعیلیان، قم.
 توحیدی، محمد علی. (۱۳۶۸) مصباح الفقاهه (تقریرات درس سید ابوالقاسم خویی)، قم: انتشارات وجدانی.
 حائری، الشیخ مرتضی. (۱۴۱۸)، الخمس، مؤسسه النشر الاسلامی.
 حائری، الشیخ مرتضی. (۱۴۱۵)، القضاء فی الفقه الاسلامی، قم: مجمع الفکر الاسلامی.
 حسینی روحانی، سید محمد صادق. (۱۳۸۵ ق.). المسائل المستحدثه، قم: مکتبه محمدی.
 خلّاف، عبدالوهاب. (۱۹۷۸) مصادر التشريع الاسلامی فی ما لا نصّ فیہ، کویت: دار القلم.
 خمینی، سید روح الله. (۱۳۷۶) الاجتهاد و التقليد، قم: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
 درینی، فتحی. (۱۴۰۱ ق) حق الابتکار فی الفقه الاسلامی، بیروت: مؤسسه الرسالہ.
 زحیلی، وهبه مصطفی. (۱۴۱۸) اصول الفقه الاسلامی، دمشق، بی نا.
 سنهوری، عبدالرزاق احمد. (۱۹۹۸)، الوسيط فی شرح القانون المدني الجديد، ج ۱، ج ۳، منشورات الحلبيہ الحقوقیه.
 قره داغی، علی محی الدین علی. (۱۴۱۲ ق) بحوث فی فقه المعاملات المالیة المعاصره، بیروت: دارالبشاره.
 گلپایگانی، محمد رضا. (۱۳۳۹)، بلغۃ الطالب فی التعليق علی بیع المكاسب، قم: دار القرآن الکریم.
 مکارم الشیرازی، ناصر. (۱۴۱۱)، القواعد الفقهیه، قم: مدرسه الامام امیر المومنین (ع)
 مکارم شیرازی، ناصر. استفتائات قابل وصول به صورت آنلاین

<http://www.makarems Shirazi.org/persian/estefta/?it=۸۱۸&mit>

نراقی، ملا احمد. (۱۴۰۸) عوائد الايام، عانده چهارم، قم: انتشارات بصیرتی.

ج) منابع انگلیسی

Arezzo Emanuella, (۲۰۱۰), Competition Policy and Intellectual Property Rights, ۲۰۰۴, Available at: last visited:

۱۱/۰۶/۲۰۱۰.

Bently Lionel and Sherman Brade (۲۰۰۴), Intellectual Property, ۲ ed, (Oxford).

D. DesForges, Charles,(۲۰۰۱), The Commercial Exploitation of Intellectual Property Rights by Licencing, published by thorogood.

Damien Geradin , Tyon & Bundled Discounting,(۲۰۰۸), .Tilburg university And Howery Lip.

Geradin Damien (۲۰۰۷), "Abusive Pricing in an IP Licensing Context: An EC Competition Law Analysis", Tilburg University - Tilburg Law and Economics Center (TILEC), June.

Jones,Alison And Suftrin, Brenda,(۲۰۰۴), EC Competition law, ۲edition.

Abstract:

By examining the rights of the European Union based on materials ۱۰۱ to ۱۰۲ European treaties, the rights of the operation of an economic power of market power using unprepared ways of studying or maintaining the market if it has fluent positions or leads to abuse. Disruptions in healthy competition, it has committed anti-competitive action and has banned the abuse of the dominant position under the matter of ۸۲ treaties. The pricing of products and services from the basic tools of competition and one of the necessary conditions for a competitive market is the right to determine the price freely for firms. All legal monopolies, including the monopoly of intellectual property rights, from the perspective of competition rights, may be in some cases entry into the market and by disturbing the market. The provisions of the rule of ninety of the creation of losses, negation of the ruling to the negation of the issue or the ruling of the government. In the Islamic law, the rule of law is true, the issue of non-lavishness regarding the rights of competition and mockery, but can not be ruled on the basis of this rule; But if its provisions are due to the loss or government order, it is possible to prevent the monopoly of the law, because the ruler can block the monopoly that causes losses. If the provisions of the rule of rejection of the loss are uncomfortable, then the ruling can be disadvantaged; Although the competition council does not make such an action because of the judicial nature of its nature. If the provisions of the base of Mowli's sanctions and the need to take practical measures to support sanctions, it can be found that the rules of competition and facilitate it and prevent monopoly. This article intends to study the principles of consumer law, competition and intellectual property in Islamic law and the European Union in a descriptive-analytical method.

Key words: competition rights, intellectual property rights, EU, Islamic law, consumption rights